

РЕФЕРАТИ ОПУБЛІКОВАНИХ СТАТЕЙ

Теорія біологічної еволюції як прототип загальної теорії еволюції систем, що розвиваються. Повідомлення 2. Роль біологічної класифікації в розвитку наукової картини світу. Епштейн В. М. — Роль біологічної систематики в розвитку наукової картини світу була особливо значною у XVIII ст. Біологічна картина світу існувала поряд з механічною незалежно від останньої. В наш час розробка теорії класифікації є актуальною загальнонауковою проблемою, рішення якої може вплинути на сучасну картину світу. Для побудови цієї теорії необхідно не тільки вивчення процесу класифікування в біології, але й звернення до історії, методології та філософії науки в цілому.

Ключові слова: теорія біологічної еволюції, теорія систематики, система, що розвивається, біологічний прогрес.

Нові Caenidae (Insecta, Ephemeroptera) з Далекого Сходу Росії. Тиунова Т. М. — За личинкою та виведеним самцем описано *Caenis pustula* sp. n. Наведено опис невідомих раніше самців і самиць *Caenis miliaria* (Tshernova) та *C. maculata* (Tshernova). Переописано личинок цих видів. Наведено додаткові відомості про поширення *C. amurensis* Kluge.

Ключові слова: Ephemeroptera, одноденки, *Caenis*, таксономія, Азія.

Види групи *alpinus* роду *Baetis* (Ephemeroptera, Baetidae) у фауни України. Годунько Р. Й. — Для фауни України наведено 2 види роду *Baetis* з групи *alpinus*. *B. melanonyx* (Pictet) виявлено вперше в Україні у водотоках басейнів р. Бистриця Надвірнянська та р. Тиса. Розглянуто проблему синонімії *B. alpinus* (Pictet) та *B. carpathicus* Morton на основі матеріалів з колекції Й. Дзензелевича, що походять з типових місцевостей в околі г. Хом'як (басейн р. Прут). Наведено відомості з поширення, екології видів групи у ріках Українських Карпат, а також таблиці для визначення личинок та імаго самців.

Ключові слова: Ephemeroptera, Baetidae, поденки, *Baetis*, Україна, Карпати.

Попелиці роду *Brachycaudus* (Homoptera, Aphididae) в Східній Європі. Повідомлення 2. До систематики та екології масових видів. Андреев А. В. — Відновлено підвид *B. cardui turanica* Mordvilko ex Nevsky (1929), який заступає *B. cardui cardui* (L.) в Середній Азії та Казахстані; їхні ареали перекриваються в Передній Азії та на Кавказі. Підвиди добре розрізняються за хетотаксією. У *B. helichrysi* (Kalt.) знайдене клинальне зменшення кількості вторинних ринарій від Західної Європи до Середньої Азії. Обговорено гіпотези про первинні ареали цих попелиць. Незважаючи на поділ ніш *B. cardui* і *B. helichrysi* за місцем живлення і на трофічну прихильність до одних і тих самих родин вторинних рослин-хазяїв, на нижчому рівні трофічні ніші цих поліфагів є сильно розділеними, що підтверджує реальність конкуренції. Попелиці роду *Brachycaudus* є домінуючим елементом в локальних афідофаунах щонайменше в Східній Європі. Можливо, що їхня частка в зборах віддзеркалює антопічну перетвореність ландшафту і є показником стану афідофауни.

Ключові слова: Aphididae, попелиці, *Brachycaudus*, *B. cardui*, *B. helichrysi*, ареал, трофічна ніша.

Опис личинок жуків роду *Aphodius* (Coleoptera, Scarabaeidae). Повідомлення 2. Мартинов В. В. — Вперше описано та проілюстровано основні морфологічні структури личинок 3-го віку *Aphodius (Bodilus) hydrochoerius* F. та *Aphodius (Acanthobodilus) immundus* Creutzer, личинок 1-го, 2-го та 3-го віку *Aphodius (Bodilus) lugens* Creutzer: будову і хетом головної капсули, ротові придатки, озброєння анального стерніта. Описано зовнішню морфологію яєць, особливості яйцекладки та заляльковування. Вказується на мінливість такої важливої систематичної ознаки, як кількість та розташування центральних лобних ямок.

Ключові слова: личинки, *Aphodius*, особливості морфології, яйцекладка, зимівля, заляльковування.

Багаторічні зміни продуктивності популяції підземної полівки. Мякушко С. А. — На підставі матеріалів 22-річних спостережень за популяцією підземної полівки Канівського заповідника розглянуто зміни показників, які характеризують інтенсивність продукційних процесів. Відмічено особливості популяційної реакції на різних етапах існування заповідної екосистеми, які обумовлені специфічними формами антропогенного впливу. Окрім збільшення чисельності та дестабілізації її динаміки, наслідками господарчої діяльності, що мала місце до відтворення заповідника, є порушення структури популяції, зниження маси тіла особин та розширення меж змін біомаси. В період, що характеризується техногенним забрудненням території, ці ефекти популяційної реакції виражені сильніше. Крім того, збільшення смертності призводить до змін інтенсивності продукційних процесів в популяції. Показано принципові відмінності показників продуктивності серед різних груп особин.

Ключові слова: *Microtus subterraneus*, популяція, динаміка, маса тіла, біомаса, продуктивність, антропогенний вплив.

Вивчення в лабораторних умовах екології та онтогенезу чотирьох видів ногохвісток (Collembola, Entognatha). Бондаренко І. В. — Наведено дані щодо харчових переваг, особливостей яйцекладок та тривалості ембріогенезу та статевого дозрівання в залежності від температури експонування в лабораторних умовах колембол *Xenylla grisea* (Axelson, 1900), *Neanura muscorum* (Templeton, 1835), *Heteromurus nitidus* (Templeton, 1835), *Willowsia nigromaculata* Lubbock, 1873. Нові результати обговорюються у зв'язку з даними літератури. Відмічено явище некрофагії та «обкушування» виростів яйцевих оболонкок перед вилупленням молоді свого виду у *W. nigromaculata*. Визначено оптимальні та летальні температури ембріогенезу та постембріонального розвитку названих видів при фіксованій високій вологості.

Ключові слова: ногохвістки, Collembola, лабораторне розведення, яйцекладки, харчові переваги.

Соціальна структура плеометротичних сімей ос-полістів (Hymenoptera, Vespidae) на півдні України. Русіна Л. Ю. — Вивчено типи контактів, домінуючу ієрархію та динаміку агресивних стосунків у плеометротичних сім'ях 2 видів еусоціальних ос *Polistes dominulus* Christ та *P. nimpha* Christ. Показано існування репродуктивного розподілу праці в період стабільних стосунків та появу жорстких форм агресії при відновленні яйцекладки підпорядкованих самиць. Проаналізовано появу поведінки вигнання співзасновниць зі складу сім'ї домінують самкою. Отримані результати розглядаються у зв'язку з відмінностями в чутливості та стійкості до соціальної стимуляції у 2 видів полістів.

Ключові слова: еусоціальність, *Polistes*, репродуктивний розподіл праці, домінуюча ієрархія, соціальна стимуляція.

Таксономічний статус *Pisidium uejii* (Mollusca, Bivalvia). Корнюшин О. В. — Вивчено типові екземпляри *Pisidium uejii* Mori, 1938 з Японії, що зберігаються в колекції Зенкенбергського музею (Франкфурт-на-Майні). Показано належність виду до підроду *Odhneripisidium* Kuiper. Це другий вид підроду, виявлений в Японії.

Ключові слова: *Pisidium* (*Odhneripisidium*), Японія.

Новий вид роду *Duvalius* (Coleoptera, Carabidae, Trechini) з Казахстану. Белоусов І. А., Кабак І. І. — *Duvalius putshkovi* sp. n. описаний з Казахстану (Західний Тянь-Шань, Угамський хребет). Вид належить до тієї ж видової групи, що й більшість інших представників роду *Duvalius* Delar. з Середньої Азії; особливо близький до *Duvalius alexeevi* Belousov, 1991, описаного з Сарі-Челекського заповідника (Західний Тянь-Шань, Чаткальський хребет).

Ключові слова: Coleoptera, Carabidae, *Duvalius*, новий вид, систематика, Середня Азія, Казахстан, Тянь-Шань.

Новий пізньоюрський рід і вид Leiodinae (Coleoptera, Leiodidae) з Монголії. Перковський Є. Е. — Описано *Mesagyrtoides fulvus* gen. et sp. n. з верхньої юри Монголії (Шар-Тег). Цей дрібний жук характеризується великою головою, вузьким останнім члеником щелепних шупиків, перервано-п'ятичлениковою булавою вусиків, короткою передньогрудкою, відкритими передніми тазиковими западинами, тазиками середніх, а також задніх ніг, які торкаються один одного, широкими гомілками; він належить до номінативної підродино родини Leiodidae. Від сучасних Pseudoliodini новий рід відрізняється відкритими передніми тазиковими западинами, від сучасних Sogdini — короткою передньогрудкою і формулою лапок 5-4-4. Голотип в колекції Палеонтологічного інституту Російської академії наук (Москва).

Ключові слова: Coleoptera, Leiodidae, Монголія, юра.

Три нових види роду *Hypnoidus* (Coleoptera, Elateridae) з Тибету. Долін В. Г. — Описано три нових види роду *Hypnoidus* Dillwyn, 1829: *Hypnoidus patoni* sp. n., близький до *H. tibetanus* Dolin & Sate, 1998, який відрізняється від останнього подвійним боковим краєм передньоспинки, іншою формою щитика та плоскими міжряддями надкрил; *H. alpinus* sp. n. нагадує *H. himalayensis* Stibick, 1978, але добре відрізняється від нього формою передньоспинки, формою члеників вусиків та будовою геніталій; *H. beneschi* sp. n. відрізняється від усіх відомих видів з Центральної Азії грубою одинарною пунктирковою проплевр, повною редукцією бокових борозенок надкрил та сильно опуклим тілом.

Ключові слова: Coleoptera, Elateridae, *Hypnoidus*, Китай, Тибет, нові види.

Нові види роду *Cryptocephalus* (Coleoptera, Chrysomelidae). Лопатин І. К. — Наведено опис нових для науки видів жуків-листоїдів з роду *Cryptocephalus* Geoffr. *C. sassii* sp. n. подібний до *C. bifurcatus* Gressitt et Kimoto, але відрізняється меншими розмірами, відсутністю чорних плям на передньоспинці та одноколірно жовтими головою, низом та ногами. *C. yemenicus* sp. n. подібний до *C. saudiensis* Lopatin, але ідвічі довший, надкрила без плечової плями, пігментовані базальні облямівання передньоспинки та надкрила чорні. *C. sichuanicus* sp. n. від китайських видів підроду *Burlinius* відрізняється формою та пунктируванням передньоспинки та одноколірно чорними головою і ногами. *C. delkeskampii* Gressitt et Kimoto, 1961 та *C. zhongdianensis* Fan, 1992 синонімізовані з *C. sinuatolimbatus* (Pic, 1920).

Ключові слова: Coleoptera, Chrysomelidae, *Cryptocephalus*, нові види.

Нові палеарктичні види їздців роду *Exochus* (Hymenoptera, Ichneumonidae, Metopiinae). Толкачів В. І. — Наведено описи нових для науки видів *Exochus melanius* sp. n., *E. plicatus* sp. n. і *E. rectus* sp. n., а також таблиця для визначення найбільш поширених видів групи *signifrons*.

Ключові слова: Hymenoptera, Ichneumonidae, *Exochus*, нові види, Палеарктика.

Особливості розповсюдження та екології земноводних та плазунів (Amphibia, Reptilia) Західного Лісостепу України. Шайтан С. В. — Розглядаються географічне поширення, чисельність, відношення до температури середовища, живлення, добова і сезонна активність 15 видів амфібії та 11 видів рептилій Західного Лісостепу України.

Ключові слова: Amphibia, Reptilia, фауна, поширення, екологія, Україна.

Скостеніння скелету кінцівок в ембріогенезі птахів з різним типом розвитку. Шатковська О. В. — Досліджено особливості скостеніння компонентів скелету кінцівок птахів з різним типом розвитку. Встановлено, що початок осифікації скелету кінцівок не залежить від типу розвитку та тривалості періоду ембріогенезу. Ступінь скостеніння елементів тазових кінцівок, які рано починають функціонувати, у досліджених видів вищий ніж грудних. На момент вилуплення скелет грудної кінцівки в більшій мірі скостеніває у виводкових птахів, хоч дефінітивну функцію польоту крило набуває раніше у нагізних. Це пояснюється топографічною координацією (Серверцов, 1939).

Ключові слова: птах, скелет кінцівок, скостеніння.

До особливостей гніздування строкатої мухоловки (*Ficedula hypoleuca*) в передмістях Запоріжжя. Василенко Н. В., Корж О. П. — До 1993 р. строката мухоловка (*Ficedula hypoleuca*) вважалася пролітним видом для Запорізької обл. в цілому. У 1994 р. зареєстровано гніздування цього виду на території Запорізької лісової дачі, а в 1996 р. тут знайдено 4 пари, що загіздилися. У 1997 р. було розміщено 10 дуплянок, з яких птахи заселили 7. Встановлено строки відкладки яєць, тривалість насиджування та вигодування пташенят. Загальна тривалість гніздування становила 36 днів.

Ключові слова: Запоріжжя, строката мухоловка, гніздування, дуплянка.

Гніздова орнітофауна міста Ніжина. Кузьменко Л. П. — Орнітофауна м. Ніжина Чернігівської обл. вивчалась у гніздовий період (з 15.04 до 30.06) протягом 1996—1998 р. За час досліджень зареєстровано 86 видів птахів з 13 рядів. Найбільшу кількість видів включає орнітонаселення водних артерій міста. Найменша видова різноманітність, а також щільність птахів та їх біомаса характерні для відкритих просторів (поля, городи) в межах міста. Видова різноманітність птахів у зоні багатоповерхової забудови низька, проте тут найвища щільність і біомаса птахів (за рахунок масових синантропних видів). Висока щільність птахів у парках міста. Промислова зона має незначну видову різноманітність і невелику щільність і біомасу птахів. В усіх біотопах міста у складі орнітонаселення домінують представники ряду Горобцеподібні. За типом живлення переважають комахоїдні птахи в усіх біотопах, за виключенням відкритих просторів, переважає група птахів, які будують гнізда в кронах дерев. Найбільш схожі між собою за коефіцієнтом Жаккара промислова зона і райони багатоповерхової забудови, а також парки і райони одноповерхової забудови. Вісім видів птахів відмічені в усіх біотопах міста, а саме хатній і польовий горобці, чикотень, шпак, грак, шиглик, коноплянка, галка. Вперше в області зареєстровано гніздування чорноголового чекана.

Ключові слова: Ніжин, біотоп, орнітофауна, щільність, біомаса.

Сучасний стан популяції вовка в Українському Поліссі. Жила С. М. — На підставі результатів оригінальних досліджень та анкетування мисливствознавців та мисливців розглядаються та аналізуються оцінки чисельності вовків у межах Полісся як місця резервації природної популяції вовка в Україні. Середня чисельність зграї коливається в межах 5—10 особин на кожний держлісгосп, щільність популяції — в межах 0,4—2,4 (звичайно 1—2) особин на 100 км². Найбільша щільність вовків спостерігається у прикордонних районах та у Чорнобильській зоні. Місцем постійного підживлення поліської популяції є прилеглі до України області Білорусії та Російської Федерації. Підтримання популяції Лісостепу та Степу загалом йде за рахунок постійної міграції вовків з Полісся на південь.

Ключові слова: *Canis lupus*, вовк, Україна, чисельність, динаміка популяцій.

Орнітологічний стаціонар «Лебедівка»: 21-й та 22-й сезони. Полула А. М., Давиденко І. В., Землянських І. І., Розов С. Б., Сипко А. В. — У 1997—1998 рр. під час осінніх міграційних переміщень птахів на орнітологічному стаціонарі Інституту зоології ім. І. І. Шмальгаузена НАН України «Лебедівка» було проведено традиційні дослідження (візуальний контроль за міграцією, відлов птахів з метою їх аналізу та кільцювання), які були розпочаті у 1976 р. Розглянуто особливості міграцій птахів у кожний з цих 2 сезонів.

Ключові слова: осіння міграція птахів, моніторинг, відлов, кільцювання.